

ІДЕЇ Я. КОМЕНСЬКОГО ЩОДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Сучасна освітня парадигма визначає пріоритетним напрямом професійної підготовки фахівців формування мовленнєвої культури як основного компонента структури загальної підготовки й розвитку особистості. Адже професійна підготовка майбутнього фахівця повинна забезпечувати його функціонування як суб'єкта взаємодії на виробництві. Сучасне життя висуває високі вимоги до професійної підготовки студентів, саме тому необхідним є оволодіння мовленнєвою культурою, яка допоможе майбутнім фахівцям набутти успішного особистісного становлення у професійній діяльності.

Метою статті є визначення сутності мовленнєвої культури особистості та ідей Я. Коменського щодо формування мовленнєвої культури особистості.

Зважаючи на важливість формування компетентного, конкурентоспроможного майбутнього фахівця залишається актуальною проблема мовленнєвої культури, адже будь-який виробничий процес передбачає активну взаємодію, спілкування, що вимагає відповідного рівня сформованості мовленнєвої культури. Тому науковці намагаються у різних аспектах висвітлювати шляхи розв'язання цієї проблеми.

Вчені та педагоги-практики розкривають значення розвитку усного та писемного мовлення, мовленнєвої культури особистості. На сучасному етапі це питання набуло широкого висвітлення у працях мовознавців (О. Ахманова, Н. Бабич, В. Виноградова, Д. Ганич, Б. Головін, Л. Мацько, М. Пентиліук, Л. Скворцов, М. Судима та ін.), дидакти й лінгводидакти (А. Алексюк, О. Біляєв, О. Бондаренко, Г. Михальська, С. Караман, М. Кохтерев, О. Олійник, В. Сластьонін та ін.). Психологічний аспект зазначеної проблеми, розкривався у працях психологів і психолінгвістів (Б. Ананьєв, М. Жинкін, І. Зимня, І. Котова, Н. Кузьміна, О. Потебня, Є. Рогов та ін.).

Проблемам мовної культури присвячені праці О. Пономарева, Р. Зорівчак, С. Єрмоленко, І. Вихованця, Я. Радевича-Винницького та інших учених. Багато науковців розглядають мовленнєву культуру як складову загальної культури людини.

Так, В. Русанівський зазначає, що «мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнародного спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника» [6, с. 4]. Л. Мацько визначає мовленнєву культуру як «вміння володіти мовою» [7, с. 7]. Отже, культура мовлення – це один із важливих складників загальної культури особистості. Тому вихованню мовленнєвої культури завжди приділялася та приділяється значна увага в багатьох працях відомих учених, дослідників, практиків.

Певне узгодження такої позиції трактування поняття культури мовлення спостерігає і у інших дослідників. Б. Головін вважає, що культура мовлення – це:

- 1) сукупність і система комунікативних якостей мовлення;
- 2) вчення про сукупність і систему комунікативних якостей мовлення [3, с. 7].

Н. Бабич звертає увагу, що високого рівня культури мовлення можна досягти, якщо «багато читати (і не тільки сучасні твори, а й класику, з історії літератури, твори різних жанрів, тексти різних стилів); уважно слухати живе слово (людей різних соціальних і професійних груп, майстрів художнього слова і сцени, культурних діячів); працювати зі словниками (загальнономовними і спеціальними, одномовними і перекладними); стежити за змінами норм (лексичних і правописних, орфоепічних і текстологічних); не піддаватися впливам можливих «модних» тенденцій; навчитися чути себе (навіть тоді, коли висловлюєш думку в письмовій формі)» [1, с. 9-8]. На це ж наголошував у своїх працях Я. Коменський.

На думку Я. Радевича-Винницького «культура мовлення вимагає від мовця правильного, доречного вибору мовних одиниць, які «пасували б» до комунікативної ситуації, відповідали її параметрам» [8, с. 84].

Водночас він вважає, що найуніверсальнішим і найефективнішим засобом інформаційного зв'язку між людьми є словесне (вербальне) мовлення. Проте спілкування відбувається не завжди і не тільки за допомогою слів, поєднаних у висловлювання. Люди використовують для комунікативного зв'язку цілу низку невербальних засобів (погляди, міміка, пози, рухи тіла тощо) [там само, с. 63].

Загальновідомо, що грамотність є базовою для мовленнєвої культури, яка полягає у дотриманні літературних норм. Проте поняття мовленнєвої культури схарактеризувати, спираючись тільки на цю ознаку недостатньо, адже воно, на думку дослідників, достатньо складне й містке. Тому до структури мовленнєвої культури включають мовленнєвий етикет. Поряд з цим невід'ємною складовою структури мовленнєвої культури людини є невербальні засоби спілкування, які увиразнюють мовлення, надають йому гнучкості й переконливості, доречно вжитими мовними засобами забезпечують високу культуру мовлення, полегшують спілкування між людьми.

Невербальні засоби спілкування – це елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень [2, с. 59].

Багато вчених розглядають мовленнєву культуру як складову загальної культури людини. На це звертає увагу у своїх працях Я. Коменський. Він зазначав, що людська культура складається з 12 частин. Видатний педагог підкреслював, що хто народився людиною, за устремлінням своєї внутрішньої природи прагне:

- 1) існувати, тобто жити;

- 2) існувати впевнено, тобто володіти достоїнством;
- 3) існувати усвідомлено, тобто пізнавати оточення;
- 4) існувати просвітницькою, тобто розуміти те, що пізнається;
- 5) існувати вільно, тобто бажати та обирати, те, що сприйняте як добре, не бажати та відкидати лихе, та якщо можна, всім розпоряджатися на власний розсуд;
- 6) існувати активно, тобто прагнути не даремно розумітися та обирати те, що вона розуміє та обирає;
- 7) володіти, або мати можливість володіти більшістю;
- 8) користуватися усім, що у неї є, навіть впевнено;
- 9) при цьому виділятися та бути в пошані;
- 10) буди як можна красномовною, щоб винахідливо та виразно передавати свої знання та переживання іншим;
- 11) використовувати прихильність та вдячність людей, які їй не зазрили, а вітали її з можливістю вести більш спокійне, приємне та забезпечене життя;
- 12) на останок, користуватися божою прихильністю за ради внутрішнього задоволення... [4, с. 111-127].

Видатний педагог намагається у своїх працях відповісти на питання чому навчати. На його думку треба 1) навчати грамотності, щоб всі в загалі повинні навчитися читати та писати; 2) молодь у громадських школах привчалася до добрих справ; 3) навчати добровільно; 4) навчати у грі; 5) навчати дотримуючись дисципліни... [там само]. Аналізуючи твердження Я. Коменського доцільно зазначити, що педагог, обґрунтовуючи особливості організації навчального процесу, закладав основи формування мовленнєвої культури учнів.

Водночас Я. Коменський звертає увагу на те, що 1) вчитель та учень розмовляють на одній мові, 2) усі пояснення здійснюються на знайомій мові, 3) граматику і словник будуть застосовані до тієї мови, завдяки якій вивчається нова; 4) нова мова вивчається поступово; 5) під час вивчення латинської та рідної мови, остання як більш відома, буде передувати. а латинська мова – слідувати... [5, с. 312-369].

Вчений-педагог підкреслює, що за умови правильно організованого навчального процесу учень буде здатний «не тільки вільно викладати вивчене від учителів та авторів, але й надавати ґрунтовні судження про самі речі». Він вважає все повинно бути розподілено пропорційно між розумом, пам'яттю та мовою, наукова освіта повинна слугувати людині для вдосконалення і її розуму, і мови, і рук для того, щоб вона могла все що потрібно, розумно спостерігати, виражати словами та здійснювати у діях [там само]. Таким чином Я. Коменський достатньо чітко вказав на зв'язок формування мовленнєвої культури людини та пізнавальних процесів, рухової діяльності (жестів, міміки тощо).

За результатами аналізу наукових розвідок щодо проблем мовної культури та невербальних засобів спілкування встановили, що вони є складниками мовленнєвої культури особистості. У наукових працях Я. Коменського обґрунтовуються основні положення формування мовленнєвої культури під час організації навчального процесу. Культура мовлення формується, розвивається і проявляється в процесі спілкування в мовленнєвій діяльності. Культурі потрібно вчити з дитинства у процесі навчальної мовленнєвої діяльності. Тому доцільне більш ґрунтовне вивчення шляхів формування мовленнєвої культури особистості з урахування специфіки навчання.

Література:

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Головин Б. Основи культури речі / Б. Головин. – М., 1980. – 320 с.
4. Коменский Я. А. Велика дидактика / Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. – М. : Педагогика, 1988. – С. 111 – 127.
5. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т. – Т. 1 / Коменский Я. А. – М. : Педагогика, 1988. – С. 312 – 369.
6. Культура української мови: довідник / за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 298 с.
7. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
8. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування / Я. К. Радевич-Винницький. – Львів. : СПО ЛОМ, 2001. – 220 с.